Mariusz Wyczółkowski

CENNE – BEZCENNE – NIEUTRACONE
JUBILEUSZOWA WYSTAWA W MUZEUM IM. WOJCIECHA KĘTRZYŃSKIEGO W KĘTRZYNIE

W kętrzyńskim zamku, w odnowionych wnętrzach Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego, 25 czerwca 2021 roku otwarta została wystawa „Cenne – Bezcenne – Nieutracone. Dziedzictwo artystyczne XVI-XIX wieku ocalone przez muzea Olsztyna i Kętrzyna". Wystawa, pod honorowym patronatem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. Piotra Glińskiego, przygotowana została z okazji 75. rocznicy utworzenia muzeum w Kętrzynie. Jest to wspólna inicjatywa Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego i Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

W 2020 roku, w związku z pandemią, prawie niezauważona, minęła 75. rocznica organizacji polskiego muzealnictwa na terenie Warmii i Mazur. Już niecałe dwa miesiące po zakończeniu działań wojennych na terenie dawnych Prus Wschodnich, z końcem marca 1945 roku, Hieronim Skurpski z polecenia władz rozpoczął w Olsztynie prace przy organizacji Muzeum Mazurskiego (obecnie Muzeum Warmii i Mazur). Niecały rok później, w lutym 1946 roku, dzięki społecznej inicjatywie, w Kętrzynie powstało Muzeum Krajoznawcze (w latach 1950–1976 Muzeum Państwowe w Kętrzynie, obecnie Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego). Inicjatorką powstania kętrzyńskiego muzeum była Zofia Licharewa, która kierowała pracą muzeum do 1964 roku. Muzeum utworzono przy oddziale Polskiego

1. Kętrzyn, Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Wystawa „Cenne – Bezcenne – Nieutracone", część ekspozycji prezentująca galerie dworskie. Fot. Robert Zakrzewski.

Towarzystwa Krajoznawczego przede wszystkim w celu zachowania w ówczesnym Rastemborku (od maja 1946 – Kętrzyn) zabytków związanych z historią miasta i regionu.

Trudno w tym miejscu nie przypomnieć, jak tragiczny był stan zachowania obiektów zabytkowych z terenu dawnych Prus Wschodnich w pierwszych miesiącach i latach powojennych. To dzięki zaangażowaniu Zofii Licharewej, pracującej od maja 1945 roku w Referacie Kultury starostwa powiatowego w Rastemborku, uratowane zostały zabytkowe księgozbiory i rękopisy oraz znaczna część zbiorów archeologicznych z tak zwanego Studiensammlung i Fundarchiv królewieckiego Prussia Museum, złożone w kościele w podkętrzyńskim Karolewie. To dzięki jej staraniom uchroniono przed rozgrabieniem i zniszczeniem pozostałości dawnych rodowych kolekcji, między innymi w Drogoszach i Judytach, Arklitach, Skandawie, Tolku, Wopławkach, oraz zachowano wyposażenie opuszczonych kościołów poewangelickich z Kętrzyna, Tołkin, Łabędnika, Garbna czy Galin. Większa część obiektów zabezpieczonych w kętrzyńskiej składnicy trafiła do muzeum w Olsztynie. Zgodnie z założeniami ówczesnych władz w regionie miało działać tylko jedno, centralne muzeum. W Kętrzynie, dzięki utworzeniu Muzeum Krajoznawczego, pozostały nieliczne aczkolwiek niezwykle ważne dla sztuki i historii regionu obiekty, reprezentujące niekiedy wysoką klasę artystyczną nawet na poziomie europejskim. Przez kolejne dziesięciolecia zabytki z tej części dawnych Prus prezentowano na licznych wystawach czasowych zarówno w muzeach w Olsztynie i Kętrzynie, jak i w Polsce i za granicą, udostępniano je w publikacjach monograficznych i w katalogach wystaw. Niektóre obiekty przez długie

2. Kętrzyn, Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Wystawa „Cenne – Bezcenne – Nieutracone", sztuka sakralna i funeralna. Fot. Robert Zakrzewski.

dziesięciolecia spoczywały w muzealnych magazynach w oczekiwaniu na możliwość ich konserwacji.

Jubileusz 75-lecia polskiego muzealnictwa na Warmii i Mazurach stał się doskonałą okazją do prezentacji ocalonego artystycznego dziedzictwa kulturowego dawnych powiatów kętrzyńskiego i bartoszyckiego. Dzięki systematycznej konserwacji zbiorów na wystawie mogły być pokazane obiekty spoczywające przez dziesięciolecia w muzealnych magazynach i pracowniach konserwatorskich. Na ekspozycji znalazły się 43 obiekty ze zbiorów Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego i 65 obiektów ze zbiorów Muzeum Warmii i Mazur. Uzupełnienie wystawy stanowią zabytki wypożyczone z kościoła Świętego Jana Ewangelisty w Bartoszycach (obraz „Zmartwychwstanie" z epitafium Botho zu Eulenburga i jego małżonki Elżbiety z Truchsessów von Waldburg z Galin), z parafii ewangelicko-augsburskiej w Kętrzynie (krzyż ołtarzowy i lichtarze z kościoła w Bezławkach) oraz z kościoła Najświętszej Panny Marii Królowej Polski w Garbnie (rzeźby barokowe „Aaron" i „Anioł"). To pierwsza tak obszerna, chociaż niewyczerpująca całej złożonej tematyki, prezentacja zabytków dokumentujących różnorodne zagadnienia, kontakty artystyczne i wpływy kulturowe sztuki regionu położonego niegdyś na terenie władztwa Zakonu Krzyżackiego, później Prus Książęcych i Prus Królewskich. Wpływy północnoniemieckiej sztuki gotyckiej, europejskiego malarstwa portretowego czy artystów tworzących na pobliskiej katolickiej Warmii to tylko część zagadnień, które przybliża widzom przygotowana wystawa.

Wystawę podzielono na dwie części: część prezentującą zabytki związane z kolekcjami dworskimi oraz część prezentującą zabytki z obiektów sakralnych. W pierwszej partii ekspozycji, zlokalizowanej w parterowej sali dawnego domu wielkiego, w północnym skrzydle zamku, rozmieszczono portrety. Sposób ich prezentacji nawiązuje do pałacowych galerii rodowych, w których były gromadzone przez kolejne stulecia. Największa grupa wyeksponowanych portretów związana jest z rodziną Denhof – von Dönhoff. Na wystawie znalazło się 15 portretów z pałacu w Drogoszach (spośród 21 zabezpieczonych w 1945 roku) i trzy, które prawdopodobnie wchodziły w skład drogoskiej galerii. Dołączono do nich kolejne trzy wizerunki przedstawicieli rodziny z galerii pałacowej w Kwitajnach oraz jeden portret z pałacu w Sztynorcie. W jednej sali ekspozycyjnej znaleźli się reprezentanci pruskiej, polskiej i kurlandzkiej linii tego rodu. Ich biografie stanowią doskonałą ilustrację losów przedstawicieli pruskiej arystokracji i szlachty pełniących ważne funkcje na różnych dworach. Obok wysokiej klasy portretów Magnusa Ernesta, starosty dorpackiego i wojewody parnawskiego oraz jego małżonki Katarzyny (z domu zu Dohna), autorstwa działającego w Królewcu naśladowcy Bartłomieja Strobla, znalazły się portrety ich synów – Ernesta, wojewody malborskiego, Gerarda, podstolego litewskiego i Alberta Fryderyka, radcy dworu w Królewcu.

3. Kętrzyn, Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Wystawa „Cenne – Bezcenne – Nieutracone", rzeźby anioła i Aarona (Parafia Rzymskokatolicka NMP Królowej Polski, Garbno). Fot. Robert Zakrzewski.

4. Kętrzyn, Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Wystawa „Cenne – Bezcenne – Nieutracone", chorągiew nagrobna Jana von Kreytzen (Muzeum Warmii i Mazur), z tyłu epitafium Adama Huldrica Schaffera (Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego). Fot. Robert Zakrzewski.

Na ekspozycji znalazło się także pięć, spośród ośmiu zachowanych, portretów Kunheimów z galerii pałacu w Judytach, trzy portrety z galerii Groebenów z Ponar, po jednym portrecie z Nakomiad (portret Fryderyka von Redeckera) i z Lipowiny (portret Albrechta Zygmunta Zeiguth-Stanisławskiego). Prezentowane w tej części wystawy portrety – Kreytzenów: Andrzeja i jego żony Anny Marii, z domu von der Oelsnitz, z królewieckiej pracowni Macieja Czwiczka, oraz portret Heleny Kreytzen z domu von Borcke, przypisywany Hansowi Hennenbergerowi – pochodzą z nieistniejącego już kościoła patronackiego w Piastach Wielkich.

Uzupełnieniem ekspozycji są, wchodzące niejednokrotnie w skład galerii pałacowych, portrety panujących – królów Polski i Prus.

Wizerunki przedstawicieli pruskiej arystokracji znalazły się także w drugiej, „sakralnej" części wystawy. Zorganizowano ją w przestronnej sali na pierwszym piętrze, gdzie w średniowieczu znajdowały się pomieszczenia prokuratora i refektarz, prawdopodobnie z kaplicą. Przed niedawnym remontem zamku funkcjonowała tam sala widowiskowa. Dzięki rozebraniu sceny i drewnianych boazerii i zastosowaniu nowego oświetlenia muzeum zyskało nową przestrzeń wystawienniczą.

Zebrane w tej części wystawy obiekty pochodzą z kościołów w Kętrzynie, Tołkinach, Garbnie, Łabędniku, Galinach i Piastach Wielkich. Po raz pierwszy w Kętrzynie zaprezentowano późnogotycką rzeźbę Samsona walczącego z lwem z kętrzyńskiego kościoła parafialnego Świętego Jerzego, która w drugiej połowie XIX wieku (przed 1883 rokiem) znalazła się w zbiorach Prussia Museum w Królewcu. Dużą wartość poznawczą ma zestawienie zabytków do 1945 roku znajdujących się w nieistniejącej już kaplicy Świętego Ducha w Kętrzynie. Po kilkudziesięcioletniej przerwie w jednym wnętrzu znalazły się rzeźby świętych Barbary i Katarzyny wraz z wysokiej klasy rzeźbą świętego Jakuba Starszego oraz gotycka grupa Ukrzyżowania (niestety bez świetnego pod względem warsztatowym krucyfiksu, którego stan zachowania wykluczył możliwość przewiezienia z wystawy w Lidzbarku Warmińskim). Z wyposażenia kaplicy pochodzą także rzeźby Boga Ojca i Chrystusa z grupy Trójcy Świętej, eksponowane na makiecie ołtarza. Podobnie zaprezentowano kolejną grupę Trójcy Świętej z Tołkin. Makiety ołtarzy odtworzono na podstawie dokumentacji fotograficznej z zasobu dawnego konserwatora Prus Wschodnich, przechowywanej w Zbiorach Fotografii i Rysunków Pomiarowych Instytutu Sztuki PAN w Warszawie. Fotografie archiwalne wnętrz kościołów stanowią uzupełnienie wystawy. Można na nich zobaczyć oryginalne umiejscowienie zabytków prezentowanych na wystawie. Widoczne są na nich między innymi chorągwie pogrzebowe, jeszcze pod koniec XIX stulecia, a nawet do

1945 roku będące charakterystycznym elementem wystroju wielu wschodniopruskich kościołów. Z ponad stu chorągwi znanych z literatury i ikonografii do naszych czasów przetrwało dziesięć. Aż cztery z nich znalazły się wśród zabytków prezentowanych na kętrzyńskiej ekspozycji.

Oprócz obiektów znanych z innych wystaw czy licznych publikacji na wystawie po raz pierwszy pokazano grupę barokowych rzeźb z Garbna, z których dwie nadal przechowywane są w tamtejszym kościele Najświętszej Panny Marii Królowej Polski.

„Cenne – Bezcenne – Nieutracone" to pierwsza tak obszerna wystawa sztuki sakralnej i sztuki tworzonej na potrzeby rodów szlacheckich regionu położonego niemal w centrum dawnych ziem Prus. Odbiorcy wystawy po raz pierwszy w jednym miejscu mogą zobaczyć portrety z galerii pałacowych, arcydzieła sakralnej sztuki gotyckiej, epitafia i chorągwie pogrzebowe sławiące wielkość rodów szlacheckich, epitafijne portrety pastorów. Zaprezentowane na ekspozycji rozmaite style w sztuce, związki historyczne i artystyczne inspiracje z obszaru sztuki europejskiej dokumentują znaczenie tego terenu w dziedzictwie kulturowym Polski. Organizatorzy wyrażają nadzieję, że oprócz podsumowania osiągnięć 75-lecia polskiego muzealnictwa na Warmii i Mazurach wystawa będzie inspiracją do dalszych opracowań i nowych projektów badawczych obejmujących to niezwykle ciekawe zjawisko kulturowe jakim była sztuka obecna w kręgu elit miejskich i szlachty terenu między Warmią a Królewcem.

Mariusz Wyczółkowski

Cenne – Bezcenne – Nieutracone. Dziedzictwo artystyczne XVI–XIX wieku ocalone przez muzea Olsztyna i Kętrzyna.

Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Kętrzynie.

Przygotowana z okazji 75. rocznicy utworzenia muzeum w Kętrzynie.
Wspólna inicjatywa Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego
i Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie.

Scenariusz wystawy: Andrzej Rzempołuch, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie
Kurator wystawy: Andrzej Rzempołuch, Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie
Kurator organizacyjny: Mariusz Wyczółkowski
Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Kętrzynie

Honorowy patronat: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego
prof. Piotr Gliński.

Otwarcie 25 czerwca 2021 roku.
Wystawa czynna do 15 kwietnia 2022 roku.